

TANULMÁNY**Az új Btk. Általános részének alapfogalmai (hataly, a bűncselekmény, a tettesek és részesek, a társadalomra veszélyesség)***

✎ *Busch Béla egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)*

A büntetőkódexek mindig tükrözik keletkezésük időszakának társadalmi, politikai, hatalmi viszonyait, erkölcsi értékítéleteit, világnézetét. Az új kódex preambuluma alapján az egyének alapvető jogai élveznek prioritást a büntetőjogi védelem szempontjából a közösségi érdekekkel szemben. A törvényesség elvének kodifikálása nemcsak visszatérés haladó törvényhozási hagyományaink fősodrába, hanem napjaink jogalkalmazási igényeivel is találkozunk. Az enyhébb büntető törvényt nem szabad sematikusan, azaz kizárólag a büntetési tételek összevetéséből kiindulva kiválasztani, a kérdés eldöntésénél az egyéb jogintézmények, így különösen az enyhítő rendelkezések alkalmazási lehetőségének is jelentősége van. Szerencsésebb lett volna, ha a Btk. mellőzi társadalomra veszélyesség bűncselekmény fogalmi elemét és visszatér a formális bűncselekmény fogalmat rögzítő klasszikus szabályozáshoz.

I. Bevezetés

Király Tibor az új Btk. kodifikációját elindító éven (2000-ben) közzétett tanulmányában – történelmi, jogtörténelmi visszapillantás után – fontos és időtálló tanulságokat fogalmazott meg a büntetőjog szerepéről. Ennek alapján a büntető jogszabályok mindig önmagukon túlmutatnak, többet fejeznek ki, mint magát a büntetendőséget, vagyis kifejezik és megfogalmazzák az általánosan követendő magatartási normákat: az emberölés büntetése mögött a „ne ölj”, a tolvajlás büntetése mögött a „ne lopj” parancsa állott. Már Szent István dekrétumában is a mai műszóval élve olyan jogtárgy csoportok szerepeltek, amelyek ma is a büntetőjog kitüntetett védelmében részesülnek, így: az államhatalom, az államigazgatás, a tulajdon, a személyek stb.¹

A bűncselekmények köre a történelem során változott ugyan, de ha megkíséreljük történelmi léptékben végiggondolni, mi minden számított valaha bűncse-

lekménynek, ami ma nem az, és fordítva: mi minden számít ma bűncselekménynek, ami korábban nem volt az, látszólag meglepő eredményre jutunk. Egyrészt a büntetőjogban, úgy tűnik, található olyan jellemvonások, amelyek korokon, társadalmi rendszereken is túlmutatnak, hiszen alig egy tucat olyan cselekmény van, amely ma már nem bűncselekmény, vagyis minden kor büntetőjoga bizonyos jogtárgyakat változatlanul védelmezett, amelyeket szinte egységes jegyzékbe foglalhatunk és a mai modern büntető törvényekben is változatlanul, vagy esetleg új elnevezéssel, de ősi tartalommal megjelennek, mint a védett jogtárgyakat kifejező fejezetcímek.²

Összességében arra a következtetésre juthatunk, hogy a büntető jogalkotásnak nem áll hatalmában mellőzni azoknak a jogtárgyaknak az oltalmát, amelyek a történelmi fejlődés eredményeképpen erre igényt formának és jogot kaptak.

Másrészt fontos tanulság az is, hogy a büntetőjog tükrözi keletkezésének, alkalmazásának a korát, annak társadalmi, politikai, hatalmi viszonyait, erkölcsi, világnézeti értékítéleteit. Mindez igaz a 2012 júniusá-

* Az új Büntető Törvénykönyvről szóló tanulmány-sorozat második tanulmánya (*Szerk.*)

1 *Király Tibor*: Tendenciák a büntetőjogban és az eljárásjogban. In: Békés Imre Ünnepi Kötet. ELTE ÁJTK, Budapest, 2000. 247–253.

2 *Király*: i. m. 247–253.

ban elfogadott és 2013. július 1. napján hatályba lépett 2012. évi C. tv. (Btk.) rendelkezéseire is.

Tanulmányomban nem az egész Btk.-ról és még csak nem is annak általános részéről kívánok beszélni, hanem csupán a kódex első három fejezetének rendelkezéseit kívánom bemutatni (a preambulummal együtt). Az egyes résztémák közül is azokra koncentrálok, amelyek lényeges újdonságokat is tartalmaznak az előző kódexhez, az 1978. évi IV. törvényhez (1978. évi Btk.) képest, illetve korábban is vitatott megoldásokat örökítenek tovább.

Ennek megfelelően a törvényesség elvét, az időbeli hatályt, a bűncselekmény fogalmát, azon belül is a társadalomra veszélyesség kategóriájának funkcióját elemzem, illetve röviden kitérek a tettesség és részesség szabályozására is.

II.

A preambulum

A 1978. évi Btk.-nak nem volt preambuluma, hanem eredeti szövegének 1. §-a fogalmazta meg a törvény célját, azaz azt, hogy a kódex „védelmet nyújtson a társadalomra veszélyes cselekményekkel szemben, neveljen a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megtartására és a törvények tiszteletére”.³

Ezt az egész rendelkezést hatályon kívül helyezte az 1993. évi XVII. törvény 103. § (1) bekezdése, a kapcsolódó indokolás szerint azért, mert „a normatív tartalmat nélkülöző, lényegében preambulumnak megfelelő deklarációt tartalmazó, és részben az Alkotmánnyal is ellentétes szöveg fenntartása nem indokolt”.⁴

Elődjével szemben a Btk. tartalmaz preambulomot, amely alapján „az Országgyűlés

Az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak, továbbá az ország függetlenségének, területi épségének, gazdaságának, valamint a nemzeti vagyonnak a védelme érdekében,

Magyarország nemzetközi jogi és európai uniós kötelezettségeinek figyelembe vételével, az állam kizárólagos büntető hatalmának érvényesítése céljából” alkotta meg az új kódexet.

A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény (Jat.) és a jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet kimondja, hogy a társadalmi, poli-

tikai szempontból újszerű, jelentős törvény tervezetében preambulum alkalmazható.⁵

A javaslat indokolása szerint „a Btk. kódex jellegére tekintettel indokolt”, hogy az új törvény preambulummal kezdődjön.⁶

A preambulum ezen felül azért is lényeges, mert összeköti a kódexet Magyarország Alaptörvényével, annak is különösen a következő rendelkezéseivel:

„Magyarország független [...] jogállam”.⁷

„általánosan kötelező magatartási szabályt [...] az Alaptörvényben megjelölt, jogalkotó hatáskörrel rendelkező szerv által megalkotott, a hivatalos lapban kihirdetett jogszabály állapíthat meg”.⁸

„Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait”,⁹ ezeket „tisztelőben kell tartani”, azok védelme „az állam elsőrendű kötelezettsége”.¹⁰

Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tisztelőben tartásával korlátozható.¹¹

A nemzeti vagyon megőrzése és védelme az Alaptörvényből eredő kötelezettség.¹²

A preambulum ezen felül olyan alapvető jelentőségűnek tekinthető jogpolitikai változásokat is jelez, amelyek az új kódex megalkotásakor már érvényesültek.

Ezek köréből a védendő érdekek fontossági sorrendjére vonatkozó jogalkotói állásfoglalás emelendő ki. A törvényjavaslat ugyanis „az emberi élethez és méltóságához való jogból levezethető alapvető jogok sérelmével járó bűncselekményeket előrébb sorolja”, míg pl. „az állam elleni bűncselekmények már nem” annak „első fejezetében szerepelnek”.¹³

III.

A törvény alapelvei

Az 1878. évi V. tc. (továbbiakban: Csemegi kódex) Általános Rész I. fejezet Bevezető intézkedések között úgy rendelkezett, hogy büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, amelyet a törvény annak nyilvánít.

3 1978. évi Btk. 1. § első mondat. Hatályos 1993. május 14. napjáig.

4 Az 1993. évi XVII. törvény javaslatának 103. §-ához fűzött indokolás.

5 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 51. § (1) bek. b) pont.

6 A Btk. javaslatának általános indokolása. III. pont.

7 Alaptörvény B) cikk (1) bek.

8 Alaptörvény T) cikk (1) bek.

9 Alaptörvény I. cikk (2) bek.

10 Alaptörvény I. cikk (1) bek.

11 Alaptörvény I. cikk (3) bek.

12 Alaptörvény 38. cikk.

13 A Btk. javaslatának XXIV. fejezetéhez fűzött indokolás.

Büntett, vétség miatt pedig senki nem büntethető más büntetéssel, mint amelyet arra, elkövetése előtt, a törvény megállapított.¹⁴

A Csemegi Kódex színvonalát, időtállóságát és népszerűségét jelzi, hogy néhány évvel a megjelenése után rendelkezéseit a joghallgatók – jobb tanulhatóság végett – versbe is foglalták: „Büntett, vétség csak az lesz, Mit a törvény annak tesz; Más büntetést ki sem kap, Mint előző törvény szab.”¹⁵

Az 1978. évi kódex nem fogalmazta meg kifejezetten a *nullum crimen* elvet, de az a törvény több rendelkezéséből kiolvasható volt.¹⁶ A korábbi kódex is kimondta ugyanis, hogy „a bűncselekményt az elkövetése idején hatályban levő törvény szerint kell elbírálni”, az elkövetőre kedvezőbb büntetőtörvényt kivéve „az új büntető törvénynek nincs visszaható ereje”,¹⁷ valamint „bűncselekmény az a [...] cselekmény, [...] amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli”,¹⁸ „a büntetés [...] törvényben meghatározott joghatárán”,¹⁹ a büntetést [...] a törvényben meghatározott keretek között [...] kell kiszabni”.²⁰

Ebben az időszakban jogrendszerünkben a *nullum crimen* elv az Alkotmány és nemzetközi egyezmények rendelkezéseiben valamint az Alkotmánybíróság határozataiban jelent meg.²¹

A Btk. 1.§-a I. fejezet: „Alapvető Rendelkezések” cím alatt kifejezetten megfogalmazza a törvényesség elvét. Eszerint „az elkövető büntetőjogi felelősségét csak olyan cselekmény miatt lehet megállapítani, amelyet – a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai alapján büntetendő cselekmények kivételével – törvény az elkövetés idején büntetni rendelt.”²²

Bűncselekmény elkövetése miatt pedig nem lehet olyan büntetést kiszabni vagy intézkedést alkalmazni, amelyről a törvény az elkövetés – vagy az enyhébb büntetőtörvény visszaható hatályú alkalmazása esetén az elbírálás – idején nem rendelkezett.²³

A törvényjavaslat indokolása megállapítja, hogy „a *nullum crimen sine lege* elv alapján csak az a cselekmény minősülhet bűncselekménynek, amit az elkövetése előtt a törvény büntetendővé nyilvánított.

Ez egyrészt az elkövetéskor hatályos törvény alkalmazását írja elő, másrészt megköveteli, hogy a jogalkotó törvényben határozza meg a bűncselekményeket”.

A *nulla poena sine lege* elve pedig „azt fejezi ki, hogy az elkövetővel szemben csak olyan büntetőjogi jogkövetkezmény alkalmazható, amelyet törvény már az elkövetés idején előírt. Ezen elv értelmében a büntető törvény az alapja a büntetés nemének és a mértékének. A büntetőjogi jogkövetkezmények nem alakíthatók szokásjogi úton vagy analógia igénybevételével”.²⁴

A törvényesség elvének kodifikálása jelentős előrelépés büntetőjogunk fejlődésében, nemcsak haladó törvényhozási hagyományaink megerősítéseként üdvözölhetjük, hanem azért is, mert találkozik napjaink jogalkalmazási igényeivel.

Korábban a bíróságok az Alkotmányból vezették le, hogy a büntetőjogunkban nem fogadható el olyan önkényes jogértelmezés, amely a törvény szellemére hivatkozással az ajánlást lényegében az üres ajánlószelvényvel azonosítja.

Az ilyen értelmezés elvetésének indokaként korábban arra hivatkoztak, hogy az „sérti a jogbiztonságot, a *nullum crimen sine lege* alkotmányos alapelvét és ezen keresztül a jogállamiság elvét is”.²⁵ Ma már ennek indokaként közvetlenül a Btk. 1. §-a is hivatkozható.

IV.

Az időbeli hatály

A *nullum crimen* elvhez szorosan kapcsolódnak az időbeli hatályról szóló rendelkezések, amelyekről a Btk. II. fejezete a magyar joghatóság főcím alatt a 2.§-ban rendelkezik.

A törvény – a korábban hatályos joggal egyezően – általános szabályként azt írja elő, hogy a bűncselekményt az elkövetés idején hatályban lévő törvény szerint kell elbírálni.

A törvény a visszaható hatály tilalma alól két kivételt határoz meg: a később hatályba lépett enyhébb szabályozást, illetve – bizonyos esetekben – a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai alapján büntetendő cselekmények körét.

A hatályos kódex már nem utal arra, hogy „egyéb-ként az új büntető törvénynek nincs visszaható ereje”,²⁶ de a javaslat indokolása kimondja, hogy „a

14 Csemegi Kódex 1. §.

15 *Doktor Deodatus* (versekbe szedte): A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878. évi V. T. cz.). Eggenberger, Budapest, 1884. 1.

16 Így pl. *Kis Norbert*: A büntetőjog alapelvei. In: Büntetőjog I. Az anyagi büntetőjog általános része. Büntetőjogi ismeretek a közszolgálati szakemberképzés számára (szerk.: Kis Norbert). Dialog Campus, Budapest-Pécs, 2011. 26.

17 1978. évi Btk. 2. §.

18 1978. évi Btk. 10. § (1) bek.

19 1978. évi Btk. 37. §.

20 1978. évi Btk. 83. § (1) bek.

21 Lásd pl. *Palánkai Tiborné*: Az Alkotmánybíróság büntetőjogi tárgyú határozatai; a büntetőjog kodifikációjának alkotmányjogi összefüggései. Büntetőjogi Kodifikáció. 2002/3. 3–15.; *Hollán Miklós*: A *nullum crimen* elve – a (4) bekezdés magyarázata” In: Az Alkotmány kommentárja I-II (szerk.: Jakab András). Második, javított, bővített kiadás. Századvég, Budapest, 2009. 2060–2088.

22 Btk. 1.§ (1) bek.

23 Btk. 1.§ (2) bek.

24 A Btk. javaslat 1. §-hoz fűzött indokolás.

25 BH 2004. 219.

26 1978. évi Btk. 2. §.

nullum crimen sine lege és nulla poena sine lege elvekből következik, hogy az új bűncselekményt megalapító, illetve az elbírálást szigorító büntető törvénynek nem lehet visszaható ereje”.²⁷

1. Az elkövetés idején hatályban levő törvény

Az időbeli hatályra vonatkozó szabályozás főszabálya szerint a cselekményt az elkövetése idején hatályban levő törvény szerint kell elbírálni.²⁸ Az elkövetési idejének tehát különös jelentősége van a Btk. 2. §-ának alkalmazásánál, amire figyelemmel legalábbis érdekes, hogy ennek fogalmát az új kódex – külföldi példákkal²⁹ ellentétben – nem határozza meg. A bűncselekmény elkövetési idejének meghatározására *számos elméleti és gyakorlati megoldás* (magatartási, tevékenységi, cselekményegység, eredmény, okfolyamat elmélet) alakult ki, amelyeket ehelyütt részletesen nem ismertetek.³⁰

Elvi szinten azonban rögzíthető, hogy annak eldöntésénél, miszerint adott esetben mely elméletet és megoldást kell alkalmazni, abból kell kiindulni, hogy melyik felel meg leginkább a *nullum crimen sine lege* elvének.

Ezzel összhangban helyes és *továbbra is irányadó azon gyakorlat*, amely szerint a természetes vagy törvényi egység esetén a cselekmény elkövetési ideje az utolsó rész-cselekmény megvalósítása, illetve a folyamatos elkövetési magatartás befejezése.³¹

2. Az elkövetőre kedvezőbb büntetőtörvény

Visszaható hatállyal kell alkalmazni az elbíráláskor hatályban lévő olyan új büntetőtörvényt, amely szerint a cselekmény már nem bűncselekmény vagy enyhébben bírálendő el.³²

A korábbi szabályozáshoz hasonló megoldás magyarázata a javaslat indokolása szerint a méltányosság, amely azt kívánja, hogy az elbíráláskor hatályos enyhébb büntető jogszabályt alkalmazzák, ha a „megváltozott viszonyok következtében az adott jogtárgy büntetőjogi védelme már nem szükséges, vagy elegendő az enyhébb büntetőjogi szankcionálás”.

A *bűncselekmény elbírálásának ideje* a jogerős ügydöntő határozat meghozatalának időpontja. Következésképpen annak az elkövetőnek a javára, akinek a cselekményét már jogerősen elbírálták, nem lehet az ezt követően hatályba lépett enyhébb törvényt alkalmazni. Az enyhébb elbírálást eredményező új törvény hatályba léphet a cselekménynek az első- és másodfokú elbírálása között is, ekkor is az új törvényt kell alkalmazni, amennyiben enyhébb, mint az elkövetéskor hatályos törvény, vagy megszünteti az adott cselekmény büntethetőségét.³³

A Btk. *nem ismeri el* viszont az ún. *legenyhébb büntető törvény* alkalmazásának az elvét. Az elkövetést követően hatályba lépő, de az elbíráláskor már hatályát veszített büntetőtörvény tehát akkor sem alkalmazható, ha az tenné lehetővé a cselekmény legenyhébb megítélését.³⁴

Érdekes azonban ennek kapcsán felidézni a Csemegi kódex sok tekintetben ésszerűbb rendelkezését,³⁵ amely szerint „ha a cselekmény elkövetésétől az ítélethozásig terjedő időben egymástól különböző törvények, gyakorlat vagy szabályok léptek hatályba, ezek közül a legenyhébb [...] alkalmazandó”.³⁶

Az új törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, ha ilyen tényállás már nem található vagy – az értékhatárok változása vagy más jogszabály módosítás következtében – az eddigi bűncselekmény már csak szabálysértés.

Az enyhébben bírálendő el kategória körében pedig nem csupán a szankciórendszer szabályait kell vizsgálni, hanem az *akadályokra vonatkozó rendelkezéseket is*, így különösen az idővel kapcsolatos jogintézményeket, az elévülést és a magánindítvány hiányát.³⁷

Előfordulhat, hogy egyetlen cselekmény vonatkozásában részben az elkövetéskori, részben pedig az elbíráláskori törvény biztosít kedvezőbb elbírálást. Ilyenkor *nincs lehetőség* az új és a régi törvények együttes vagy *kombinatív alkalmazására*. Az alkalmazás során nem lehet összeválogatni a két jogszabály rendelkezéseit,³⁸ tilos egy rendelkezést a régiből, egyet pedig az újból „kimazsolázni”.

Bűnhalmazat esetén előfordulhat, hogy az új büntetőtörvény az egyik cselekmény tekintetében enyhébb (kedvezőbb), míg a másikat illetően súlyosabb (hátrányosabb) rendelkezéseket tartalmaz. Ilyenkor ugyan csak azt kell megvizsgálni, hogy a halmazati büntetés

27 A Btk. javaslat 2. §-ához fűzött indokolás.

28 Btk. 2. § (1) bek.

29 Német Btk. 8. §.

30 Lásd erre pl. *Gellér Balázs*: A büntetőtörvény hatálya. In: Büntetőjog I. Általános Rész (lektor: Busch Béla). HVG-ORAC Budapest, 2012. 148.

31 BH 1996. 179.

32 Btk. 2. § (2) bek.

33 BH 2000 476.

34 BH 2000. 476.

35 A Csemegi kódex megoldásához való visszatérést javasolta *Békes Ádám*: Büntetőpolitika és jogbiztonság. Magyar Jog. 2005/8. sz. 484.

36 1878. évi Btk. 2.§.

37 Vö. pl. *Karsai Krisztina*: A magyar büntető joghatóság In: Kommentár a Büntető törvénykönyvhöz (szerk: Karsai Krisztina). Complex, Budapest, 2013. 33-34.

38 BH 1980. 67.

az elkövetéskor, vagy az elbíráláskor hatályos törvény szerint biztosítja-e az enyhébb elbírálás lehetőségét.³⁹ Azonban, ha az utóbbi törvény szerint egy vagy több cselekmény az elbíráláskor már nem bűncselekmény, először annak (azok) tárgyában az eljárást meg kell szüntetni (vagy felmentő rendelkezést kell hozni), s a fennmaradó cselekmény(ek) tekintetében kell lefolytatni a 2.§ szerinti vizsgálatot.⁴⁰

Az enyhébb törvény megítélésének kérdésénél a két törvény (azonos törvény két „időállapotának”) *általános és a különös részben foglalt összes rendelkezését egyaránt össze kell vetni.*⁴¹

Angyal Pál a gyakorlati jogalkalmazó számára azt a tanácsot adja: „állapítsa meg a bíróság a két vagy több törvény összes – úgy általános, mint különös – intézkedéseit, azaz gyakorlatilag állapítsa meg a bíróság a több törvény mindegyike alapján a cselekmény büntetőjogi következményeit, más szóval hozzon mintegy annyi előzetes ítéletet, ahány törvény találkozik és kihirdetendő ítéletként azt válassza, amelyik a vádlottra a legkedvezőbb.

Ha az ilyen előző ítéletek, azaz a találkozó törvények egyenlők, úgy az elbíráláskor érvényben lévő törvény kell az ítélet alapjául venni.”⁴² *Angyal Pál* gyakorlati tanácsa megszívlelendő a jelenlegi jogalkalmazók számára is,⁴³ egyetlen kivétellel, ha a bíró a több törvény összevetése alapján arra a felismerésre jut, hogy mind az elkövetéskor, mind az elbíráláskor hatályos törvény alkalmazása azonos elbírálást eredményez, nem az elbíráláskor, hanem az elkövetés időpontjában hatályos büntető törvény alkalmazásának van helye.

Végezetül megemlítenék egy rövid példát a közelmúltból, amely rávilágít az enyhébb büntető törvény időbeli hatályával kapcsolatos szabályok alkalmazásának nehézségeire és komplexitására: az ítélet szerint a vádlott hivatali vesztegetést követett el 2000. év őszén és ezért a bíróság végrehajtandó szabadságvesztésre ítélte, mert az akkor hatályos törvényi rendelkezések értelmében tárgyalásról lemondás esetén nem volt lehetőség a büntetés végrehajtásának felfüggesztésére.⁴⁴ A megismételt eljárásban kiderült, hogy a tárgyalásról lemondás feltételei nem álltak fenn és ezért az általános rendes eljárás szabályai szerint kell lefolytatni a büntetőeljárást. Ekkor viszont már az a probléma állt elő, hogy az elkövetéskor a büntetési tételek kisebbek voltak ugyan,⁴⁵ emiatt ugyan viszonylag rövidebb tartalmú szabadság vesztes kiszabása is szóba jöhetett, de

az üzletszerű minősítés miatt nem volt lehetőség a végrehajtás felfüggesztésére és a feltételes kedvezmény alkalmazására. Az elbíráláskor viszont a büntetési tételek már magasabbak voltak, de a több mint tíz éves időmúlásra figyelemmel szóba jöhetett volna az enyhítő szakasz alkalmazása, vagyis viszonylag rövidebb tartalmú szabadságvesztés kiszabása, amely mellett már nem lett volna kizárt a végrehajtás felfüggesztése sem. Álláspontom szerint sematikus és törvénytörő (lenne) egy olyan döntés, amely ilyen esetekben kizárólag a büntetési tételek összevetéséből indul ki és figyelmen kívül hagyja az egyéb jogintézmények, különösen az enyhítő rendelkezések alkalmazásának lehetőségét.

Problémát jelent a Btk. Különös Részében foglalt *egyes kerettényállásokat kitöltő más jogágbeli rendelkezések változása* is.

A jogirodalom változatlanul irányadónak⁴⁶ tartja az 1/1999. *büntető jogegységi határozatban* azon iránymutatását, hogy „ha a Különös Rész valamely rendelkezése ún. keretdiszpozíció, és az annak keretét kitöltő jogszabályi rendelkezésekben a bűncselekmény elkövetése után olyan mérvű változás következik be, amely a kötelezettség megszűntetésével vagy a tilalom feloldásával az addigi büntetőjogi védelmet megszünteti, e változás – a meghatározott időre szóló jogszabályok kivételével – az elbíráláskor hatályban lévő büntetőjogi szabályozás visszaható hatályú alkalmazását alapozza meg”. Álláspontom szerint ez a jogegységi határozat nemcsak téves, hanem meghozatala felesleges is volt. Az 1978. évi Btk. rendelkezései ugyanis a problémát megfelelőképpen és a jogállami büntetőjog alapvető elveivel összhangban álló módon rendezték.

Az 1/1999. *büntető jogegységi határozat* alkalmazásával kapcsolatos további problémára világít rá azon ügy, amelyben az elsőfokú bíróság ítéletében a vádlott bűnösségét felbujtóként jelentős értékre elkövetett csempészet büntetésében állapította meg, amelynek büntetési tétele három évig terjedő szabadságvesztés volt.⁴⁷ A másodfokú bíróság indoklása szerint az Európai Közösség Tanácsa által elfogadott a közösségi Vámkódex létrehozásáról szóló 2913/92/EGK rendelet 3. cikk (1) bekezdése szerint mind a Magyar Köztársaság, mind Románia területe közösségi vámterület, amelyből következően a Románia területén lévő áruk elveszítették a nem közösségi áru, tehát a vámáru jellegüket. A rendelet 4. cikk 7. pontja szerinti közösségi áruk pedig vámteher nélkül továbbíthatóak, s ezáltal csempészet

39 BH 1995. 380., BH 1996. 290., EBH 2003. 925. Ennek a megoldásnak a kritikájára lásd *Hollán Miklós*: Az elkövetőre kedvezőbb büntető törvény időbeli hatályának egyes kérdései. *Collega*, IX. évf. (2005) 4. sz. 20–27.

40 BH 1995. 380., BH 2013. 232.

41 *Polt Péter*: A magyar büntető joghatóság. In: Új Btk. kommentár 1. kötet. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013. 38.

42 *Angyal Pál*: A magyar büntetőjog tankönyve (Athenaeum, 1909) 107.

43 Több ítélet változat elkészítését javasolja pl. *Blaskó Béla*: Magyar Büntetőjog. Általános rész. Rejtjel, Budapest, 2013. 131. is.

44 1978. évi Btk. 90. § e) pont. Hatályos 2000. március 1. napjától 2003. február 28. napjáig.

45 Mivel azokat a 2001. évi CXX. törvény 37. §-a az összes korrupciós bűncselekményre nézve megemelte.

46 Így pl. *Kónya István*: A magyar büntető joghatóság. In: Magyar Büntetőjog Kommentár a gyakorlat számára (szerk.: Kónya István). 3. kiadás. HVG–Orac, Budapest, 2013. 6.

47 1978. évi Btk. 312. § (1) bek. a) pont, (2) bek. c) pont.

elkövetési tárgyai nem lehetnek. A másodfokú bíróság erre figyelemmel az 1/1999. büntető jogegységi határozatot alkalmazva megállapította, hogy a büntetőjogi védelem megszűnt, így az 1978. évi Btk. 2. § második mondatára figyelemmel az elbíráláskori szabályokat alkalmazta. Annak alapján viszont megállapította a vádlott felelősségét jövedékkel visszaélés bűncselekményért, amelynek büntetési tétele egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés volt.⁴⁸ A Legfelsőbb Bíróság az ítélet tábla ítéletét helybenhagyta. Határozatának indokolása szerint „a jövedékkel visszaélés bűncselekménye a Btk. elkövetéskor és elbírálás idején hatályos rendelkezései szerint is büntetendő volt. A vádlottak azon cselekménye pedig, amellyel zárjegy és adójegy nélküli jövedéki termékeket hoztak be és szállítottak, a jövedékkel visszaélés bűncselekményének megállapítására alkalmas. Ehhez képest, jóllehet az elbírálás idején a cselekmény csempészetként nem büntethető, ez nem akadály a bűnösség jövedékkel visszaélésben való kimondásának. Egyébként is amennyiben a csempészet büntetendő lenne, úgy az (látszólagos) halmazatot alkotna a jövedékkel visszaéléssel, és a specialitás elvének alkalmazása zárná ki a jövedékkel visszaélés halmazati megállapítását. Azzal viszont, hogy az elbírálás idején a csempészet már nem büntetendő, elhárul az akadály a jövedékkel visszaélés megállapíthatóságával kapcsolatban. Mivel a jövedékkel visszaélés büntette tekintetében az elkövetéskori és a másodfokú elbírálás idején hatályos törvényi rendelkezések azonosak voltak, az sem merülhet fel, hogy a cselekmény jövedékkel visszaélésként való minősítése az 1978. évi Btk. 2. §-ával ellentétes lenne.”⁴⁹

Álláspontom szerint a jogerős ítélet a *nulla poena sine lege* elvét is sérti, mert az elbíráláskor hatályos szabályozás szerint kiszabható büntetés jövedéki visszaélés miatt súlyosabb, mint a csempészet miatt az elkövetés idején megállapítható. Az adott ügyben tehát végső soron éppen az 1/1999. számú büntető jogegységi határozatra figyelemmel került sor az elbíráláskor hatályos, de az elkövetőre kedvezőtlenebb törvény visszaható hatályú alkalmazására. Ez viszont nem volt összhangban az akkor hatályos Alkotmány és a nemzetközi jog már hivatkozott szabályaival.

3. A nemzetközi jog általánosan elismert szabályai szerint büntetendő cselekmények

A másik kivétel körében a kódex az elkövetés idején hatályos belső jogi szabályokra és belső jogi elévülé-

sükre tekintet nélkül lehetővé teszi valamely személy megbüntetését olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai szerint büntetendő cselekménynek minősült.⁵⁰

Ezzel összhangban látható, hogy a törvény 1. §-a visszaható hatály tilalmát e cselekmények vonatkozásában kizárja, így azok akkor is büntetendők, ha az elkövetésekor hatályos magyar büntető törvény szerint nem minősültek bűncselekménynek.

A Btk. ezen szabálya az Alaptörvény azon rendelkezésén alapul, hogy magyar törvény hiányában sem kizárt valamely személy büntetőeljárás alá vonása és elítélése olyan cselekményért, amely elkövetése idején a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai szerint bűncselekmény volt.⁵¹ Az Alaptörvény ebben a vonatkozásban lényegében az Alkotmánybíróság azon korábbi gyakorlatát kodifikálja, amely szerint „a háborús és emberiség elleni bűncselekményekre vonatkozó normák a nemzetközi jog sajátos részét képezik, amelyben nem csupán államok egymás közötti kötelezettségvállalásáról van szó, hanem amelyben a nemzetközi jog az egyes egyénekre is megállapít [...] büntetőjogi felelősséget. A háborús bűncselekmény és emberiség elleni bűncselekmények esetében olyan bűncselekményekről van szó, amelyek e minőségükben nem a belső jog részeként keletkeztek, hanem a nemzetek közössége tartja őket bűncselekménynek, és a nemzetek közössége határozza meg tényállásukat”.⁵² Ennek megfelelően „a nemzetközi szokásjog”, „a civilizált nemzetek által elismert jogelvek”, „a nemzetek közössége által elismert jogelvek” az a lex, amely a magatartást a nemzetek közössége által [...] büntetendőnek minősíti – függetlenül attól, hogy a belső jog tartalmaz-e hasonló bűncselekményeket, vagy hogy a megfelelő egyezményeket az egyes országok belső joggá tették-e.⁵³ Ilyen esetben a nemzetközi jog határozza meg tehát nemcsak a nemzetközi jog szerint üldözendő és büntetendő bűncselekményeket, hanem azok büntethetőségének összes feltételét is.⁵⁴

4. Területi és személyi hatály

E vonatkozásban történetileg a következő joghatósági elvek alakultak ki: a területi elv, a személyi elv, az állami önvédelem elve, az egyetemes vagy univerzális büntető hatalom elve és kiegészítő jelleggel a védelmezési elv és a képviselési elv.

Ezen elvek a hiányosságaik miatt tisztán soha nem

48 1978. évi Btk. 311. § (1) bek., (3) bek. a) pont.

49 Legf. Bír. Bhar. I. 390/2009. – BH 2010.9.236. – EH 2010 2119

50 Btk. 2. § (3) bek.

51 Alaptörvény XXVIII. cikk (5) bek.

52 53/1993. (X. 13.) AB-határozat, Indokolás IV/1. pont.

53 53/1993. (X.13.) AB-határozat, Indokolás IV/4/a) pont.

54 36/1996. (IX. 4.) AB-határozat, Indokolás II/2. pont.

érvényesültek és a modern büntető törvénykönyvek, beleértve valamennyi magyar Btk-t is, *az elveket kombinálva* határozták, illetve határozzák meg a saját büntető joghatóságukat.

A hatályos törvényszöveg és az elvek részletes ismertetésétől eltekintek.

V.

A bűncselekmény fogalma és a társadalomra veszélyesség

1. Rövid történeti visszatekintés

A hatályos jogunk bemutatás előtt érdemes visszatekinteni a bűncselekmény fogalom törvényi szabályozásának hazai történetére.

A XIX. század végének klasszikus büntető kódexei megelégedtek a bűncselekmény törvényi fogalmának formális meghatározásával. A klasszikus iskola tanait és megoldását követte hazánkban a Csemegi kódex is.

A tudományos bűncselekmény fogalmakban a jogellenességet kezdetben formálisan értelmezték, azaz a fogalmon egyszerűen a jogszabállyal való ellentétességet értették. Később alakult ki a *materiális jogellenesség* tana, amely szerint a szóban forgó bűncselekmény fogalmi elemnek csak az egyik oldala a formális jogellenesség, míg a másik a materiális jogellenesség. Ez utóbbit a cselekmény azon tulajdonságára vezették vissza, hogy jogtárgyat sért vagy veszélyeztet, illetve pontosabban arra, hogy ez összességben társadalmilag káros.⁵⁵

Az első jogszabály, amely a társadalomra veszélyesség fogalmát alkalmazta, az 1922. évi szovjet Btk. volt és a II. világháborút követően jelent meg az európai szocialista országok büntető könyveiben és a büntetőjog tudományban is.

Hazánkban már az 1950. évi II. törvény a Btá., majd a két Btk., a 1961. évi V. törvény és a 1978. évi IV. törvény is megfogalmazta a társadalomra veszélyességet, mint a bűncselekmény fogalmának mellőzhetetlen elemét, de rögtön felmerült a *jogellenességgel való konfliktusának problémája* is.

A szerzők egy része a társadalomra veszélyességet úgy illesztette be a bűncselekmény fogalom rendszerébe, hogy meghagyta abban – nyilvánvalóan formális értelemben használva – a jogellenesség fogalmát, amely lényegében a tényállásszerűség meglétét és a törvényben szabályozott jogellenességet kizáró okok hiányát jelentette.⁵⁶

A szerzők másik része a jogellenesség fogalmát melőzve tette meg a társadalomra veszélyességet a bűncselekmény fogalmának elemévé.⁵⁷

A társadalomra veszélyesség vonatkozásában a szocialista jogirodalom egy része elismerte annak lehetőségét, hogy a bíróság (jogellenességet kizáró ok hiányában is) megállapíthassa a tényállásszerű cselekmény társadalomra veszélyességének hiányát. Más szerzők viszont kifejezetten tagadták ennek lehetőségét.⁵⁸

A rendszerváltás idején a társadalomra veszélyesség megmaradt a bűncselekmény törvényi fogalmában, így az azzal kapcsolatos *nézetkülönbségek* is fennmaradtak. A szerzők egy része nem tartotta szükségesnek eltávolítani a társadalomra veszélyesség elemét a bűncselekmény törvényi fogalmából,⁵⁹ míg másik részük ezt jobb megoldásnak tartotta volna.⁶⁰

Az *ellenzők* elsősorban a jogbiztonság veszélyeztetésére hivatkoztak, ami a fogalom közvetlenül az adott esetre való – azaz jogellenességet kizáró ok közvetítése nélküli – alkalmazása esetén merülhet fel. Érveik szerint éppen ezekben az esetekben mutatkozik meg a társadalomra veszélyesség fogalmának fő problémája, az, hogy „olyan absztrakció, amely nem felel meg a törvény pontos meghatározása jogállami követelményeinek”.⁶¹

Alkalmazása *Györgyi Kálmán* szerint egy olyan zsilip megnyitáshoz hasonlít, amin nemcsak a kívánt mennyiségű víz, hanem az egész – addig a gát által fenntartott – víztömeg átzúdulhat.⁶²

Az ezredforduló után megindult kodifikációs elképzelések és törekvések során végül *többségbe került* azon álláspont, amely szerint az új kódex visszatérne a bűncselekmény formális törvényi meghatározásához és abban értelemszerűen nem használná a társadalomra veszélyesség fogalmi elemét.⁶³

55 Vö. pl. *Nagy Ferenc*: A magyar büntetőjog általános része. HVG-ORAC, Budapest, 2008. 131., illetve *Hollán Miklós*: Gondolatok a társadalomra veszélyesség és a materiális jogellenesség különbségéről. Magyar Jog, LI. évf. 2004/12. sz. 724–732.

56 *Kádár Miklós – Kálmán György*: A büntetőjog általános tanai. KJK, Budapest, 1966. 231–232., illetve 233., valamint *Viski László*: Tézisek a bűncselekményfogalom felépítéséhez Allam és Jogtudomány. 1974/3. sz. 395–396.

57 Így pl. *Békés Imre*: A bűncselekmény fogalma. In: Magyar büntetőjog, általános rész (szerk.: Földvári József). BM könyvkiadó, Budapest, 1980. 88.; *Tokaji Géza*: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. KJK, Budapest. 11., 91.

58 Mellette pl. *Békés*: I. M. 90.; *Földvári József*: Magyar Büntetőjog. Általános Rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984. 69., ellene pl. *Kádár-Kálmán*: i. m. 222.

59 Így pl. *Földvári József*: Magyar büntetőjog. Általános rész. 4., átdolgozott kiadás. Osiris kiadó, Budapest, 1998. 80. *Ujvári Ákos*: Gondolatok a társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség) jövőbeli sorsáról. Jogelméleti Szemle 2003/1. <http://jesz.ajk.lete.hu/ujvari13.html> (2014. 09. 24.).

60 Így pl. *Békés Imre*: A jogállami büntetőjog bűncselekménytan alapjai. In.: Nyugat Európai hatások a magyar jogrendszer fejlődésében. (szerkesztők: Margitán Eva és Kisfaludi András). ELTE Jogtudományi Kar, Budapest, 1994. 22.; *Wiener A. Imre*: Elméleti alapok a büntetőjog általános részének kodifikálásához. MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2000. 57–58. *Hollán Miklós*: Megkésztett bűncsú a társadalomra veszélyességtől. Jogelméleti Szemle. 2003/4. sz. <http://jesz.ajk.elte.hu/hollan16.html> (2014. 09. 24.).

61 *Wiener*: i. m. 50., 58.

62 Györgyi Kálmán idézi *Wiener*: i. m. 60.

63 *Ld. Pázsit Veronika*: Tájékoztató a kodifikációs bizottság üléséről. Büntetőjogi Kodifikáció. 2001/2. sz. 33.

2. Az új kódex bűncselekmény fogalma

Éppen erre tekintettel legalábbis meglepő, hogy az új kódex lényegében az 1978. évi Btk.-val azonos módon szabályozza a bűncselekmény fogalmát.

Ennek alapján „bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli”.⁶⁴

A társadalomra veszélyesség fogalmát a Btk. 4.§ (2) bekezdése határozza meg, a korábbiakhoz⁶⁵ képest csak annyi különbséggel, hogy az egyéni és a kollektív érdekek sorrendje – a preambulum kapcsán kifejtett jogalkotási koncepció alapján – felcserélődött: mások személye vagy jogai megelőzik Magyarország Alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjét.

Az új kódex alapján tehát a Btk. Különös Részében írt elkövetési magatartások jogellenes és büntetendő cselekmények, absztrakt módon veszélyesek a társadalomra, azonban a konkrét cselekmény elbírálása során a büntetőügyekben eljáró hatóságoknak minden esetben vizsgálniuk kell, hogy az adott magatartás egyáltalán veszélyes-e, illetve hogy milyen fokban veszélyes a társadalomra.

3. Saját álláspontom

Álláspontom szerint szerencsésebb lett volna, ha a Btk. a klasszikus szabályozáshoz tér vissza. Ez a törvényesség alapelveinek rögzítését (és egyben a normatív bűncselekmény fogalom mellőzését) jelentette volna, ami egyben megoldotta volna a társadalomra veszélyesség bűncselekmény fogalmi szerepével kapcsolatos problémákat.

Ennek eredményeként megszűnt volna az a megoldás, amelynél a jogalkotó a társadalomra veszélyesség fogalmával felesleges és szükségtelen – sok esetben pedig zavaró – sorvezetőt ad a bírói kar kezébe.

Nézetem szerint újra a klasszikus jogellenesség fogalomnak kellett volna jelentőséghez jutnia, amellyel kapcsolatban az a felfogás érvényesült a háború előtti magyar jogtudományban és joggyakorlatban, hogy a tényállászerű cselekmény jogellenességét csak a törvényben vagy szokásjogilag nevesített okok (pl. jogos védelem, sértett bejegyzése stb.) zárhatják ki.

Ennek alapján úgy szövelt a tétel: *jogellenesség = a törvényi tényállás tárgyi oldali ismérvei + a jogellenességet kizáró okok hiánya.*

Tehát kizárja a jogellenességet, amennyiben a diszpozíciószerű cselekmény tanúsítására a büntető törvénykönyvön kívül más jogszabály kifejezetten engedélyt ad, továbbá ilyen cselekmény elvégzésére valakit jogszabály kötelez, valamint ha a cselekményt jogszabály büntetlennek nyilvánítja.

Példák: az 1998. évi XIX. törvény (Be.) szerinti kényszerintézkedések, rendőri lőfegyverhasználat, orvosi kötelesség teljesítése, engedélyezett abortusz, stb.

A társadalomra veszélyesség fogalmába egyébként a bírói gyakorlatban kialakult és a jogirodalomban nevesített olyan jogellenességet kizáró okok sem zsúfolhatók bele, mint például a megengedett kockázat vállalása, a hivatásbeli kötelességek teljesítése, a jogszabály engedélye, a házi fenytőjog gyakorlása, a sértett beleegyezése.

Az új Btk. alkalmazásakor egyébként ebben a vonatkozásban nincs is szükség a társadalomra veszélyesség elemére, hiszen a kódex kifejezetten büntetendőséget kizáró okként határozza meg a jogszabály engedélye elnevezésű ősi jogintézményt, miszerint „nem büntethető az a cselekmény, amelyet jogszabály megenged vagy büntetlennek nyilvánít”.⁶⁶

VI.

Tettek és részesek

A Btk. lényegében egy az egyben átveszi a korábbi kódex elkövetőkre vonatkozó szabályozását, amelynek utolsó lényeges módosítását a közvetett tettesség kodifikációjával a 2009. évi LXXX. törvény 3. §-a iktatta be 2009. augusztus 9. napjától.

Ebben a vonatkozásban inkább azon kérdések számbavétele lehet informatív, hogy *mely javaslatok nem kaptak* – szerencsére vagy sajnálatos módon – végül támogatást:

Volt olyan (igaz alternatívaként felvetett) javaslat is, amely szerint az új kódex nem határozta volna meg az elkövetői formákat.⁶⁷

Egy másik javaslat szerint a közvetett tettesség esetköreit csak példálódzóan kellene nevesíteni.

A kódexnek tehát azt kellett volna kimondania, hogy „tettes az is, aki a szándékos bűncselekmény törvényi tényállását eszközként felhasznált más személlyel, így különösen e cselekményért gyermekkor, kóros elmeállapot, erőszak, fenyegetés miatt nem büntethető, vagy tévedésben levő személy felhasználásával valósítja meg.”⁶⁸

64 Btk. 4. § (1) bek.

65 1978. évi Btk. 10.§ (2) bek.

66 Btk. 24. §.

67 Ilyet vetett fel egyik variációként *Ligeti Katalin*: Az új Büntető Törvénykönyv általános részének Koncepciója Büntetőjogi Kodifikáció. 2006/1. 17.

68 *Nagy Ferenc*: Stádiumok, elkövetők és szankciók (Gondolatok és reflexiók az új Btk. általános részi Tervezetéhez). Magyar Jog. 2008/12. 769-782.

A társtettség tekintetében felvetették a normaszöveg pontosítását az „egymás tevékenységéről tudva” kitétel helyett „az egymás cselekményéről tudva” megfogalmazással, figyelemmel arra, hogy a vegyes mulasztásos bűncselekményeknél (pl. kiskorú veszélyeztetése) sem zárható ki a társtettség.⁶⁹

Megfontolandónak tartották, hogy a törvény rendelkezzen arról, hogy az ún. személyes körülmények mely esetben hatnak ki más elkövetőre.⁷⁰ Javasolták (mégpedig a közvetett tettség szabályozása esetén is!) a részesség limitált járulékoságát, azaz olyan szabályozását, amely szerint a részesek a tényállásszerű és a jogel lenes cselekmény elkövetésében működnek közre, azaz a felbujtás és a bűnsegély ne csak olyan alapcselekményhez járulhasson, amely bűncselekmény.⁷¹

Ide kapcsolódik azon javaslat, amely szerint felül kellett volna vizsgálni a társas bűnelkövetési alakzatok szabályait. Ezek számát ugyanis túl nagyra találták és emiatt a csoportos elkövetést, bűnszövetséget és bűnszervezetet elkülönítő szabályozást túl bonyolultnak, jogértelmezési nehézségeket okozónak.⁷²

A javaslatok közül csak az *elkövetők törvényi megha-*

tározásának mellőzését tartom egyértelműen elfogadhatatlannak. A többi felvetés viszont olyan kérdéseket érint, amelyek praktikus jelentőségük ellenére a joggyakorlatban mindmáig megoldatlanok. Ezek egy részének – a fentiekben javasolt vagy más formában való – törvényi rendezése pedig mindenképpen tovább fejlesztené büntetőjogunkat.

VII. Összegzés

Az új Btk. alkalmazása során felmerülő problémák és gondok azonban elsősorban nem újabb jogalkotással, hanem a jogalkalmazásban résztvevő bírák, ügyészek, védők és jogi képviselők magas szintű szakmai felkészültségével és az elvégzendő munka iránti alázattal orvosolhatók és oldhatók meg.

Bízva Deák Ferenc (Zala Bölcső, majd Haza Bölcső) időtálló szavaiban „Ki felülről igazságot kíván, annak lefelé is igazságot kell szolgáltatni”.

69 *Nagy Ferenc*: Stádiumok, elkövetők és szankciók (Gondolatok és reflexiók az új Btk. általános részi Tervezetéhez) *Magyar Jog*, 2008/12. 769-782.

70 *Berkes György*: A büntetőjogi felelősség feltételei. *Büntetőjogi Kodifikáció*. 2002/3. 28. A kérdéskör dogmatikai feltárása kapcsán lásd *Hollán Miklós*: A személyes tulajdonságok és körülmények tana. In: 90 éves a szegedi jogászképzés (szerk.: Hajdú József). SZTE-ÁJK, Szeged, 2013. 61–81.

71 *Berkes György*: A büntetőjogi felelősség feltételei. *Büntetőjogi Kodifikáció*. 2002/3. 28.

72 *Berkes György*: A büntetőjogi felelősség feltételei. *Büntetőjogi Kodifikáció*. 2002/3. 28.